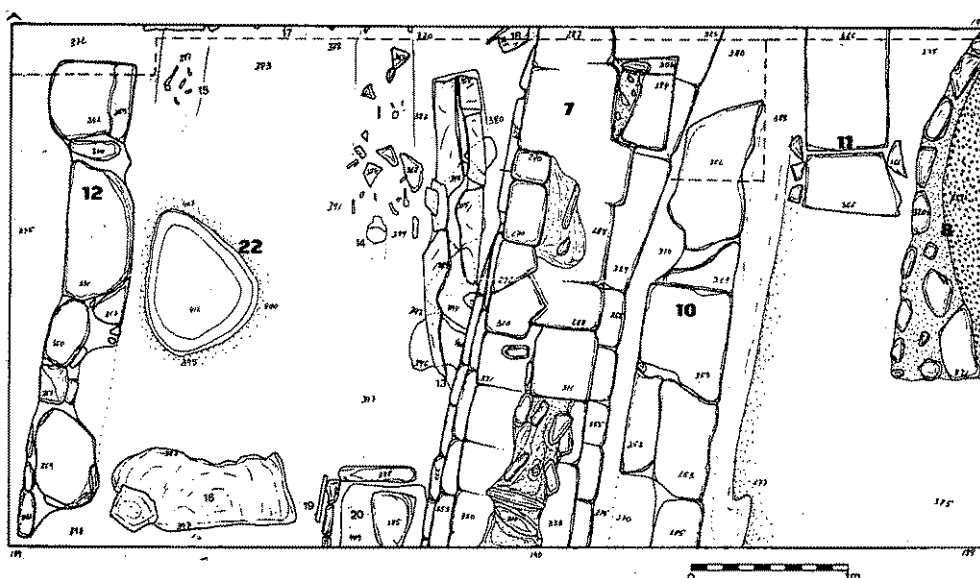

L'arqueologia al Puig Cardener de Manresa

Eduard Sánchez i David Olivares

El Puig Cardener és, i ha estat, un dels referents del paisatge urbà de la ciutat de Manresa. La sola presència de la Seu, veritable símbol de la ciutat, ja fa que aquest turó adquireixi aquesta condició. Conjuntament a l'emplaçament de la basílica al seu cim des de fa segles el Puig Cardener ha estat ocupat per la població, i, de fet, és un dels nuclis més antics de la ciutat. Aquest article recull la major part de les intervencions arqueològiques realitzades, que han permès conèixer diferents aspectes dels avantpassats dels manresans.

Planta del sondeig 5 de la intervenció de 1986. (Dibuix: Eduard Sánchez / Antoni Daura).

El Puig Cardener és un dels nombrosos turons que caracteritzen l'interior de la ciutat de Manresa, i que des de sempre han condicionat notablement el seu poblament. Té una alçària d'uns 250 metres sobre el nivell del mar, i concentra bona part de les restes arqueològiques que durant el segle XX s'han anat documentant a Manresa. En el Puig Cardener, amb motiu de les obres de construcció de la nova façana de la Seu i del baptisteri neogòtic, l'any 1915, es féu la primera gran

intervenció arqueològica a la ciutat, amb uns resultats que van permetre pensar en la importància arqueològica i històrica del lloc. Per bé que anteriorment ja s'havien efectuat algunes troballes arqueològiques dins de la ciutat, com per exemple el descobriment d'unes tombes antropomorfes a l'entorn de l'església de Sant Miquel, enderrocada l'any 1936, l'excavació de 1915 a redós de la Seu donà el tret de sortida a l'arqueologia a Manresa.

Detall de l'interior de la Capella dels Favets, amb les tombes del nivell alt-medieval (1991). (Foto: Eduard Sánchez).

L'excavació de 1915. En els inicis de l'arqueologia a Manresa

La intervenció arqueològica desenvolupada aquell any no sols té un valor pels resultats científics obtinguts en aquell moment, si no que també fou la base, a partir de la documentació obtinguda i de l'estudi posterior d'algunes ceràmiques conservades al Museu Comarcal de Manresa, de les campanyes arqueològiques portades a terme els anys 80 i 90. L'any 1915, durant l'execució d'unes obres per a la fonamentació de la nova façana de la Seu, que s'havia de construir llavors, amb la nova portalada i l'escalinata, aparegueren un seguit de restes que de bon principi ja s'identificaren com a funeràries.

Davant la sorpresa general a la ciutat amb l'expectativa arqueològica generada, Josep Guitart, mossèn manresà, al front de la Secció Arqueològica del Centre Excursionista de la Comarca del Bages, es féu càrrec de les tasques de salvament i recuperació d'aqueixes restes. Aquests treballs van permetre la descoberta i estudi d'una àrea de 120 metres quadrats de superfície, i en la que es detectaren algunes restes de paviments, conduccions d'aigua, sepultures i una gran quantitat de ceràmica (Mn. Guitart parlava de "deixalles domèstiques, essencialment ceràmiques"). Totes aquestes evidències es feren paleses en un tall estratigràfic de 8 metres d'alçària, resultat d'haver anat acumulat terra per formar el pla llavors existent.

Les estructures arqueològiques més rellevants foren les tombes, de les que es documentaren tres tipus diferents. Per una banda les tombes de secció triangular, tant les fetes amb teules romanes, *tegulae*, amb un total de deu, com les realitzades amb lloses de pedra també disposades de la mateixa manera, amb quatre més. El tercer grup el formarien les cistes de lloses, és a dir una caixa de secció quadrangular, i de les que comptabilitzaren tres. Si bé aquest conjunt cementiriàl es va datar molt genèricament com d'època romana, molt possiblement ens trobem en una àrea de necròpoli amb una certa perduració cronològica, datable de manera aproximada entre els segles IV-V i potser, l'època alt-medieval, encara que sense poder fer més precisions.

En aquells moments, a principis de segle XX, encara es desconeixien alguns aspectes d'estudi que anys després sí es pogueren fer efectius. Tal és el cas de l'estudi de les ceràmiques recuperades el 1915, ja que els anys vuitanta es van publicar els primers estudis científics sobre aquells materials¹, aprofitant els dibuixos realitzats en el moment de l'excavació i les mateixes peces ceràmiques dipositades en el magatzem del Museu de Manresa. La ceràmica documentada pertanyia bàsicament a època ibèrica i plenament romana, destacant també importacions de ceràmica àtica, i s'estenia amb una cronologia àmplia i aproximada entre el segle VI a.C. i el VI d.C.

La represa de la investigació arqueològica al Puig Cardener. Les intervencions de 1986 i 1989-1990.

Observant les possibilitats arqueològiques que oferia el Puig, davant dels resultats revelats per les troballes de 1915, però manifestant les nombroses mancances d'explicació històrica i arqueològica que es plantejaven, l'any 1986 els arqueòlegs Antoni Daura i Eduard Sánchez varen proposar a l'Ajuntament de Manresa la realització i execució d'un projecte d'excavació al Puig, que era part d'un treball més ampli d'estudi del poblament d'època

antiga a les valls dels rius Llobregat i Cardener. Amb el finançament i suport de diferents institucions, i amb la inestimable col·laboració d'una quinzena de joves, el juliol de 1986 es portà a terme el sondeig i excavació del Puig Cardener, en els punts que es consideraren d'interès científic preferent.

El total de sondejos oberts llavors fou de cinc, però sols dos tingueren un resultat arqueològic positiu, concretament els núms. 4 i 5. El sondeig 4, de 4 per 4 metres, s'ubicava a l'extrem SW del parc, a l'angle mateix del mur que delimita l'espai al costat de la façana de la Seu. A poca fondària respecte la superfície del parc ja va aparèixer la primera evidència arqueològica, ja que a uns 25 cm l'equip de treball localitzà un mur de notable gruix, que ja des d'un primer moment es va identificar com pertanyent a la muralla. Tant la mateixa muralla com els estrats d'anivellament que s'hi associaven permetien afirmar que la construcció d'aquesta murada no s'hauria materialitzat abans del segle XIX, ja que en secció tallava estrats del segle XVIII. La interpretació més acurada per aquest mur fou la de pertànyer als darrers moments de fortificació de la ciutat de Manresa, ja que durant el mateix segle XIX estan documentades al menys quatre reformes del clos murallat urbà, i es coneix també el seu abandonament i inutilització a les darreries d'aqueix segle. Els estrats superiors, formats ja en el segle XX, ja la cobrien totalment.

Si el sondeig 4 presentà un notable interès, també succeí així en el cas del 5. Aquesta cala s'obrí a set metres al nord de l'anterior, i davant de l'escala de la Seu, en un indret proper a on hauria estat situada l'excavació de 1915. Aquest sondeig tenia unes dimensions de 6 per 3 metres, i en ell es va poder documentar una seqüència estratigràfica iniciada en època ibèrica i continuada en època romana, i que retornava en època medieval i també en els segles XIX-XX, i que servia per corroborar les dades obtingudes a partir de l'estudi dels materials ceràmics de l'actuació de 1915. Les evidències d'època ibero-romana es manifestaven en un parell d'anivellaments amb ceràmica que es podia datar en el segle II a.C., estrats que tindrien una vigència que arribaria

fins el segle II d.C., quan possiblement s'abandonà l'ocupació del Puig.

Un cop manifestat l'abandonament del turó (segons les dades de que es disposa), més endavant aquest espai s'utilitzà de nou i com a lloc d'enterrament, fet també evidenciat per les sepultures localitzades el 1915. Aquesta necròpoli seria efectiva en època tardo-romana, per la tipologia de les tombes. En la intervenció de 1986 es localitzaren quatre sepultures de secció triangular, que s'ubicaren cronològicament i de manera àmplia entre els segles VII-IX, sense poder precisar més.

D'època possiblement alt-medieval es datà un mur de ferma construcció, fet amb carreus ben tallats i disposats, que sense una precisió exacta es va inferir com una construcció possiblement religiosa o al menys important, donada l'entitat de la construcció. Aquesta opinió estava fonamentada en l'existència d'una església dedicada a Sant Martí, que apareix esmentada en alguns documents escrits medievals, i també en la corbatura que semblava presentar en el final del sondeig proper a l'escala, que feia pensar en un possible absis de punt rodó. Malgrat aquest seguit d'evidències, i tal com es va certificar en les prospeccions arqueològiques endegades l'any 1994, de les que parlem tot seguit, aquest punt del turó hauria estat molt modificat posteriorment, i de l'edifici que hauria estat edificat sols es conservava el mur ja vist en el 1986. En ampliar l'any 1994 el sondeig núm. 5 cap a migdia, per comprovar si aquest hipotètic edifici conservava la paret paral·lela a la ja observada, es comprovà com aquell punt ha estat objecte d'un important rebaix, i que la roca natural presentava una notable davallada, que hauria fet que hagués desaparegut l'altra banda de l'edifici. Aquest rebaix presentava diferents nivells amb terra, cendres i restes de carbonets i escòria, que pressuposaven l'abocament d'alguna foneria o treball metal·lúrgic, com ja havien detectat els treballs de 1986. Pel que fa a la destrucció i amortització d'aquest edifici, val a dir que també hi haurien influït la mateixa construcció de la Seu i la de la muralla documentada l'any 86.

Amb posterioritat a la intervenció de 1986, els anys 1989 i 1990 un nou equip de treball, dirigit per A. Caballé, J. Pujades i M. Sancho, portà a terme una nova intervenció arqueològica, ara ja a l'interior de l'edifici de la Seu, concretament a la zona annexa que acull el claustre romànic, tot aprofitant unes obres de reforma de la part baixa del claustre. La zona que es va intervenir es va plantejar com a pas previ per a la futura restauració del claustre, per tal d'adequar la part arqueològica del conjunt monumental de la Seu amb les noves obres a realitzar. Els resultats obtinguts per l'equip investigador van permetre parlar de quatre fases arqueològiques diferenciades, una més antiga que es moria de manera difosa entre època romana i l'alt-medieval, dues fases d'època medieval i una més tardana. La fase més antiga no té una entitat cronològica i tipològica massa definida, i les seves troballes es redueixen a uns murs fets amb pedra lligada en sec, així com una sitja excavada en el terreny. La manca de material arqueològic que permetés una datació clara no feia possible cap més precisió.

Més claredat ens ofereixen les dues fases d'època medieval, una més antiga, d'època romànica i una altra de gòtica. La fase d'època romànica quedava testimoniada per un seguit d'estructures que, observades en conjunt, semblen definir un espai més o menys tancat, caracteritzat per la troballa de murs i pilars. Aquestes estructures es trobaven sota mateix de les arcades romàniques que el claustre encara conserva visibles (avui molt més que durant la intervenció de 1990, ja que el claustre estava en procés de neteja i adequació), i això va fer pensar en una molt possible relació entre les estructures superiors i les documentades a la planta inferior, no descartant que totes elles formessin part del mateix claustre, estructurat en dos nivells. A banda de les estructures esmentades, també es documentà un forn per a fondre bronze, que després de la seva excavació es va inferir que es tractava d'un forn per la fabricació d'una campana, i apte per ser utilitzat tan sols una vegada.

La fase categoritzada com d'època

gòtica es testimonia en dos murs paral·lels sobre els que es fonamenta part del claustre actual, i no segueixen les mateixes orientacions que les parets romàniques, si no que més aviat semblen avenir-se amb les de la Seu gòtica. Aquest fet, juntament a la troballa de ceràmiques pròpies de l'època, feien pensar fefaentment en que formessin part del claustre gòtic (cal recordar que el claustre actual, així com la capella que hi ha al centre, dita popularment dels Favets, son obres més tardanes), el qual possiblement no s'hauria arribat a acabar mai.

Com a darrera fase es qualifiquen les obres detectades a partir de finals del segle XV, quan es detecta un tancament de la Seu pel cantó oest, provocant notables canvis en tot l'espai col·lateral al temple. A ben segur en aquest moment ja estarien arrasades la major part d'estructures d'època romànica, i avançarien les obres que encara restaven per fer de la Seu, com per exemple l'acabament de la nau. També aquesta darrera fase acollí la construcció del claustre en l'emplaçament actual, així com la capella dels Favets.

L'estudi del subsòl de la capella dels Favets. La intervenció de 1991

Al bell mig del claustre actual, datable en el segle XVIII, s'ubica la capella que popularment s'anomena com dels Favets (per la titularitat que n'ostenta la Confraria de la Puríssima Concepció de Maria, o popularments dels Favets, agrupació de caire religiós fundada l'any 1489 a la mateixa capella), i que en la documentació escrita apareix referida com a *capella dels claustrers*. Amb motiu de les obres de restauració i adequació de tota la zona del claustre, i aprofitant la reforma de que havia de ser objecte la capella, es realitzà una nova intervenció arqueològica. L'ocasió va ser motivada per que, en aixecar el paviment de l'interior, va aparèixer una sepultura al centre mateix, fet que motivà l'excavació del subsòl de la capella. La intervenció als Favets va ser dirigida pel Sr. Eduard Sánchez i es realitzà els mesos d'abril i maig de 1991.

Un cop aixecat tot el paviment de la capella, es va decidir que la millor actuació a fer era la d'excavar íntegrament l'espai interior, ja que en tot l'àmbit apareixien restes a poca fondària. El registre arqueològic va permetre distingir diferents fases arqueològiques, amb una de cronologia incerta però anterior a la necròpoli medieval, una fase en la que aquest espai s'utilitzava com a cementiri, i que s'ha de vincular a l'església romànica de Santa Maria. Aquest nivell funerari es documentà en dos nivells, i a grans trets es pot situar cronològicament entre els segles XI-XIII.

La construcció d'una primera capella en aquest espai sembla remuntar-se al segle XV, i inutilitzà el lloc com a cementiri parroquial. A partir de l'edificació de la capella les tombes que s'hi disposen pertanyen a benefactors de la pròpia confraria ja esmentada. La mateixa fàbrica de la capella presenta tres moments diferenciats: una primera construcció en època baix-medieval avançada, a l'entorn del segle XV, definint un edifici més petit que l'actual i de planta octogonal. Posteriorment, l'any 1551 es féu una reforma molt important de tot l'edifici, una reforma que ens apareix documentada tant arqueològicament com per la documentació escrita. Per bé que no queda del tot clar, molt possiblement la capella s'ampliés fins assolir la planta actual, que segles després, entre 1803 i 1804, es tornà a refer, per bé que les reformes consistiren en l'afegiment de pilastres interiors, una cúpula i diferents elements ornamentals.

Les tombes documentades sota la capella dels Favets han permès conèixer millor com era el ritual funerari en època medieval a Manresa i tenir algunes dades sobre els mateixos manresans de llavors, a través de l'estudi antropològic físic de les restes humanes recuperades, estudi del que s'encarregà el Dr. Lluís Guerrero. L'observació dels tipus de sepultures documentats al subsòl dels Favets, combinat amb les dades de les estructures funeràries de 1915, han permès establir una tipologia funerària pròpia del Puig Cardener. L'orientació de les tombes d'època medieval segueix el preceptiu recurs est-oest, mentre que a

partir del segle XVI no es segueix cap orientació definida.

Entre la vintena de tombes estudiades destacava la núm. 14, que contenia una dona d'edat avançada amb una punta de fletxa de ferro clavada al genoll, que hauria mort a ran de la infecció de la ferida que li provocà la fletxa. Tipològicament les tombes medievals més antigues són cistes fetes amb pedres laterals i la capçalera antropomorfa, així com de bona qualitat (àdhuc lligades amb morter de calç), mentre que en avançar cap a època baix-medieval la qualitat de les tombes va disminuint i acaben sent simples caixes de pedres més o menys tallades. Aquest és un procés evolutiu i tipològic que sembla generalitzar-se en moltes de les necròpolis estudiades arreu del nostre país d'època baix-medieval, com per exemple també s'observa en la de Sant Pere d'Or, a Santpedor, excavada l'any 1992.

Els sondejos de 1994 al Parc de la Seu

Les intervencions portades a terme els anys 1986, 1990 i 1991 havien suscitat un innegable interès per conèixer més a fons el subsòl del Puig Cardener, davant les expectatives generades a ran de les troballes arqueològiques que s'havien efectuat. Per això, l'ordenació i replantejament del Parc de la Seu, a l'entorn del temple, segons el projecte presentat per l'Ajuntament de Manresa, oferia una oportunitat immillorable per l'assoliment d'aquest objectiu, bàsic per al coneixement de la història de la ciutat de Manresa.

Des d'un primer moment, i vistos els coneixements i dades precedents, l'Ajuntament de Manresa posà fil a l'agulla per conjugar arqueologia i obra constructiva. Després de les valoracions tècniques pertinents, i de contactar amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, per valorar com havien d'executar-se els treballs arqueològics i els estudis posteriors, el consistori manresà encarregà la realització d'una campanya de sondejos, en la zona afectada pels moviments de terres dins de les obres del Parc, a

Detall dels murs identificats com a pertanyents a les cases anteriors a l'obra de la Seu, dins del sondeig 8 (1994). (Foto: David Olivares).

l'empresa manresana Arqueociència S.C.P., que s'encarregà de la direcció tècnica. Amb la prèvia presentació d'un projecte d'actuació arqueològica, a finals de 1994 es realitzaren tot un seguit de sondejos amb retro-excavadora per la pràctica totalitat del Puig Cardener, amb resultats ben diversos com es va comprovar.

Es van obrir un total de divuit sondejos, que van permetre d'establir tres zones arqueològicament positives, mentre que també van possibilitar afirmar que algunes parts del turó, o bé ja havien estat totalment arrasades d'antic, amb el que havia desaparegut qualsevol resta d'origen antròpic, o bé mai havien estat ocupades. En la platafor-

ma existent entre l'absis de la Seu i l'edifici dels Jutjats, d'uns 700 metres quadrats aproximadament, en els vuit sondejos oberts, així com en una rasa de sanejament que s'obrí de est a oest, no va aparèixer cap tipus de resta arqueològica, si no que a molt poca fondària l'únic que es localitzava eren les mateixes graves naturals del mateix Puig.

A la zona al costat de l'absis, els vuit sondejos realitzats ens oferiren dos tipus diferenciats d'informació del subsòl. En el sondeig 11, de 13 per 3 metres, es documentà un mur d'uns deu metres de llarg, orientat N-S i fonamentat sobre el tapàs natural d'argila, que s'interpretà com un mur antic

de tancament del turó. Aquesta opinió quedava refermada pel coneixement de que els límits del turó havien estat ampliat a mitjans del segle XIX per la banda de llevant, amb la construcció del mur actual de tancament i l'ordenació del Parc de la Seu, aprofitat la conversió de l'antic cementiri parroquial, el conegut popularment com a *Fossar de la Seu*, en un espai de passeig públic. Tal com es va comprovar en els sondejos oberts més a l'est, l'espai s'havia terraplenat i anivellat amb diverses capes de terra, graves i runam des d'una fondària d'uns quatre metres, fondària a la que localitzàrem diversos enterraments que atribuïrem a l'antic cementiri clausurat entre els anys 1940-1950². Aquestes tombes no s'arribaren a excavar, tant pel seu poc interès relatiu dins de la nostra investigació (sols es recuperaren alguns objectes religiosos i personals dels difunts) com per la dificultat que suposava la seva excavació davant la necessitat de contenir les terres, molt inestables, i la fondària de quatre metres fins a trobar els sebollits.

La segona àrea amb implicació arqueològica es trobava a l'extrem oposat dels sondejos esmentats, concretament al punt que corresponia al sondeig núm. 5 de la intervenció de 1986, tot just al costat de l'escala principal, i a la que ja ens hem referit anteriorment. Com ja esmentàvem, les expectatives creades aquell any amb la possibilitat de documentar bona part d'un edifici anterior a la Seu van fer que optéssim per eixamplar el sondeig originari per intentar localitzar, si és que s'havia conservat, l'altra banda de l'hipotètic edifici. Tanmateix, ràpidament es va poder asseverar que, en un moment indeterminat, aquella part del turó hauria estat profundament arrasada, ja que en els tres metres i mig que ampliàrem el sondeig inicial cap a migdia, no es va localitzar cap altra estructura més, simplement uns centímetres més de continuació d'un paviment també documentat el 1986.

En la part ampliada del sondeig s'aprecià com el substrat natural de roca argilosa presentava una notable davallada cap a sud, que havia estat rebler-ta durant el segle XIX i àdhuc el XX per diferents nivells de terra, cendres,

carbonets i escòria. Aquesta estratigrafia semblava equivalent a la documentada al sondeig núm. 4 de 1986, obert molt proper a la zona que ara ens ocupa (tres metres entre ambdós), en el que també havien aparegut diversos nivells amb elements similars. Tant en ambdues intervencions aquests nivells s'han interpretat com a restes de treball metal·lúrgics en alguna foneria o similar.

La tercera zona amb rellevància arqueològica, i sens dubte la de major interès, per l'entitat de les restes, fou la representada pel sondeig núm. 8, obert a uns cinc metres de la paret del temple, i a uns dotze metres del portal de Sant Antoni. El sondeig 8 s'orientà est-oest, paral·lel a la Seu, i mesurava 15 per 4 metres, i en ell es documentaren diverses estructures d'època baix-medieval, de notable interès per conèixer més dades sobre la mateixa construcció de la Seu i també sobre alguns edificis anteriors a l'edificació de la basílica.

Les estructures arqueològiques del sondeig 8

Inicialment s'obrí un sondeig de dimensions menors que el resultant finalment, però ràpidament es decidí ampliar degut a que les restes aparegudes superaven clarament els límits del primer sondeig. Dins d'aquest sondeig es documentaren dos tipus d'estructures, que serien testimoni de dos moments cronològics diferents, un anterior a la construcció de la Seu, i un altre possiblement contemporani d'aquesta.

Restes anteriors a la Seu

Dins de les estructures que identifiquem com anteriors a la Seu, però afectades directament per la seva construcció, parlariem d'un parell de murs en angle, i de set retalls excavats en el tapàs natural d'argila, possiblement sitges.

Els murs documentats, de 50 cm de gruix, es disposaven pràcticament en angle recte, i semblaven formar part d'un mateix edifici, que estaria tancat en aquest punt, on es trobaria una cantonada. El mur més llarg mesurava 270

cm, mentre que el més curt, orientat N-S, mesurava uns 120 cm. Amb una orientació pariona a la del mur més llarg, es conservava part d'un altre mur (360 cm de llarg), de pitjor factura que els anteriors, i que presentava una banquetta de fonamentació, també feta amb pedres. En tots els casos es tractava de parets fetes amb pedres lligades amb fang, sense l'ús de morter. L'angle que formen el mur llarg i l'altre més curt podrien ser l'evidència que queda del mateix edifici, que presentaria un aparell força bo malgrat estar lligat en sec. En canvi, la perllongació del mur més llarg, a partir d'aquest angle, sembla associar-se a algun altre edifici, i el seu aparell és més descarat.

A la banda de migdia d'aquests murs, i a poca distància, es localitzaren set retalls que hem identificat com sitges (dipòsits per guardar-hi gra o altres productes) i que semblen estar directament vinculades als edificis que delimitarien els murs anteriors. Per bé que sis d'aquests retalls respondrien clarament al tipus més usual de sitja retallada en el terreny, un forat de planta rodona o arrodonida i amb una fondària que supera originalment el metre, hem de dir que un dels retalls tenia una planta més trapezoïdal i es circumscribia perfectament a l'angle format pels murs referits anteriorment. En aquest cas es podria tractar d'algun retall, amb alguna funció específica difícil d'establir, associat a aquest cantonada, més que no pas una sitja.

Hem d'interpretar aquestes restes d'edificis, i les estructures associades a ells, com les evidències romanents de les cases que estan referenciades en la documentació escrita, i que per la construcció de la Seu, fou necessari expropiar i enderrocar en els primers anys de planejament i edificació de la basílica³. Aquestes cases serien una bona mostra de com, a l'empara de l'església romànica de Santa Maria, el precedent de la Seu gòtica, el Puig Cardener s'hauria anat ocupant en època medieval amb un seguit de vivendes, la major part de les quals haurien desaparegut durant la construcció de la Seu a partir del segle XIV.

Els dipòsits

El sondeig núm. 8 inicialment

documentà part d'un dipòsit, que superava els límits del sondeig, per la qual cosa fou necessari ampliar el sondeig cap a W, amb el que es documentà un altre dipòsit més petit, i les restes anteriors a la Seu referenciades en el punt anterior. Els dos dipòsits documentats en aquest sondeig estan orientats W-E, i semblen haver-se afegit a les construccions abans esmentades, les cases enderrocades per la construcció de la Seu. Entre ambdós dipòsits sembla existir una successió cronològica, ja que el dipòsit més petit sembla haver-se muntat un cop el dipòsit més gran ja estava fet. Això ho referirem després de descriure les dues estructures.

El dipòsit més gran, i cronològicament més antic, era de planta rectangular, i amidava 4 per 2,7 metres, amb una fondària màxima de 5,5 m. Aquest dipòsit l'hem interpretat com una de les cisternes per emmagatzemar aigua que s'haurien hagut de bastir a l'entorn de la Seu per tal de garantir l'abastament d'aigua, tant pel consum personal com per ser utilitzada a l'obra de la mateixa Seu. Hem de pensar que una obra com la Seu requeria d'una quantitat important d'aigua, tan sols per la fabricació del morter amb el que aixecar les parets, per la qual cosa calia tenir garantit el seu subministrament, i més quan en el mateix Puig no havia aigua, si no que s'havia d'anar a buscar a baix al riu.

Per bastir aquest dipòsit s'havia practicat, en la gravera que forma el turó, un forat en el que s'encabí l'obra del dipòsit. Les cares interiors de les parets estaven acabades amb carreus de pedra sorrenca ben tallats i carejats, que havien estat arrebossats per impermeabilitzar la construcció, mentre que la part interna dels murs s'havia fet amb pedres més petites, trossos de maons i teules i morter, fins arribar a farcir totalment el forat inicial. Aquest dipòsit constava de dos nivells, ja que el fons és més estret per un mur afegit al cantó de migdia, mur al que s'havien instal·lat dos travessers de pedra per garantir l'estabilitat de la construcció, prevenint possibles ensorraments (si bé un dels travessers es conservava, es trobà l'altre ja ensorrat). Aquest mur afegit arribava a una alçària d'uns dos metres i mig, des del fons, i estava aca-

bat amb un sòl de maons primis i de color ataronjat.

A la part superior del mur s'observaven un seguit de mènsules que podríem interpretar com a suport per un embigat per suportar el sostre de la cisterna, que no s'ha conservat, però que hauria d'estar situat en aquest nivell. Els nivells de terra i runa documentats en aquest dipòsit ens oferien una cronologia prou clara, ja que fins a mig dipòsit es van documentar ceràmiques pròpies del segle XV, que seria el moment en que el dipòsit s'hauria deixat d'utilitzar i s'hauria colgat de terra i runa. Per damunt d'aquest nivell del segle XV es trobà, fins al cap damunt, el dipòsit colmatat per un nivell de grava força neta, que devia provenir de l'entorn del dipòsit, ja que aquella part del Puig és gravera. Així doncs, inicialment es tapà amb terra i runa i es continuà amb grava, possiblement tot dins del segle XV, quan probablement ja no es necessitava. El fons del dipòsit estava delimitat per la mateixa roca natural, convenientment aplanada i que, en l'angle NW, disposava d'un retall que s'hauria usat com a cubella, per recollir qualsevol residu en netejar el dipòsit.

En l'angle NW el dipòsit disposaria d'un altre dipòsit, molt més petit, adossat a l'obra del dipòsit gran, i al que es connectava per una conducció feta amb un bloc de pedra rebaixat. Aquest petit dipòsit possiblement serviria de filtre de l'aigua que entraria en el dipòsit gran, filtrant el líquid per decantació abans d'entrar al dipòsit gran.

Posteriorment, en un angle d'aquest dipòsit s'afegí un altre dipòsit, més petit i de menor fondària, amb un paviment de rajols rectangulars. La construcció d'aquest dipòsit, adossat al mur de ponent del dipòsit gran, és similar a la d'aquest, encara que potser més

regular, ja que el seu parament interior, el visible, és format per blocs allargassats i de mida similar, que donen un bon acabat a la paret. En el mur de contacte entre ambdós dipòsits, i dins del dipòsit petit, s'observava una mena de forat tapiat amb maons, disposats plans i lligats amb un morter molt dur. Aquest tapiat, tanmateix, no semblava tapar cap comunicació entre ambdós dipòsits.

Sembla clar que aquest dipòsit més petit s'hauria afegit al gran un cop aquest ja estava construït, encara que no sabem si va passar gaire temps entre l'edificació d'un i altre dipòsit. Els estrats que reblien aquest dipòsit contenien ceràmiques similars a les observades a l'altre dipòsit, per la qual cosa hem de pensar que la seva amortització seria contemporània.

És difícil de certificar res sobre la utilitat d'aquest segon dipòsit. A banda de la molt possible utilització per contenir aigua, aquest dipòsit podria haver servit per altres tipus de líquids o bé altres productes. Una de les possibilitats podria ser la d'estar relacionat amb la producció de vi.

Un cop aquests dipòsits van ser inutilitzats, no sabem del cert si en aquest punt del Puig si realitzaren més obres, ja que l'arqueologia no ho ha pogut verificar. Aquests dos dipòsits fins ara esmentats podrien haver funcionat a l'ensens amb uns altres que també van ser documentats en la intervenció de 1994, alguns dels quals ja eren, però coneguts. A l'entorn de la Seu es van documentar dues cisternes més.

Una estava situada darrera l'absis, en el punt on havien estat situades unes sagristies enderrocades abans de la Guerra Civil, i la seva presència era ben coneguda, ja que abans de la intervenció ja se'ns va dir on era i on es localitzava l'entrada. Aquesta cisterna

tenia una entrada superior, quadrada i en forma de pou, i la cambra de la cisterna era feta amb blocs de pedra ben tallats, i coberta amb una volta de canó, també en pedra. La mateixa construcció s'apreciava en una altra cisterna, la més gran de totes (una planta quadrada, de 580 per 570 cm, i amb una altura màxima observable de 640 cm), i situada sota l'entrada de l'edifici dels Jutjats, emplaçat a la Baixada de la Seu, a uns 50 metres en direcció nord de la Seu. Aquesta cisterna tenia, en la part superior del mur nord, l'entrada d'aigua, un tub de ceràmica amb l'interior vidriat, sistema de conducció usual des d'època medieval.

Notes

1. CURA, M; SANMARTÍ, E, 1981. "Sobre els orígens de la ciutat de Manresa. Les ceràmiques gregues de Puig Cardener", dins *Faventia*. Bellaterra. 3/11.; SÁNCHEZ, E 1987. *El poblament pre-romà al Bages*. Manresa. Caixa d'Estalvis de Manresa.; DAURA, A.; GALOBART, J. 1985. "El material arqueològic ibero-romà del Puig-Cardener i La Feliua, noves dades entorn la història antiga bagencina", dins *Dovella*. Manresa. Associació Cultural Dovella. 17.
2. El nou cementiri municipal de Manresa, a la zona del Congost, s'inaugurà oficialment l'any 1947, i fou en aquella dècada quan es tancà definitivament l'antic Fossar. En fotografies dels anys cinquanta del segle XIX ja es pot veure el mur actual i el Parc de la Seu, o sia que hem de datar aquest mur entre el tancament del cementiri i la data de les fotografies.
3. Ho trobem recollit en la bibliografia de l'arxiver i prohoms manresà Joaquim Sarret i Arbós, amb l'explicació del procés seguit durant la construcció de la Seu. Ens diu com, davant la necessitat de disposar de nou terreny per la construcció del nou temple, el 17 de juny de 1331 el rei Alfons I notificà al Paborde i als Consellers de Manresa que havien d'enderrocar totes les cases que estiguessin en el futur emplaçament de la Seu. SARRET, J. 1924. *Història religiosa de Manresa*. Manresa.

Eduard Sánchez

David Olivares

Arqueòlegs

Membres d'Arqueociència

Serveis Culturals S.L.